

תיאור של מדיניות ותוכניות לאומיות בנושא שיימינג ובריונות ברשת במדינות נבחרות:

המדען הראשי של משרד החינוך
תמר טרבלוס

מבוא

הגדרה של בריונות ברשת

בריונות ברשת (Cyber-bullying) מוגדרת כפגיעה מכוונת ונשנית הנעשית באמצעות מחשב, או אמצעי אלקטרוני אחר על ידי אדם כלפי זולתו (Hinduja & Patchin, 2009). הגדרת הבריונות ברשת מורכבת משלושה קריטריונים (Dooley, Pyszalski, & Cross, 2009):

1. פעולות שנעשות ברשת עם כוונה לפגוע (על ידי הבריון) ונתפסות כפוגעות על ידי הקורבן.
2. דפוס של הישנות או חזרה על הפעולה. להבדיל מפעולות אגרסיביות אקראיות כלפי אנשים שונים, החזרה על מעשי הבריונות מאפשרת לבריון ליצור אפקט של פחד אצל הקורבן ולגרום לו לנזק פסיכולוגי מתמשך. החזרה על מעשי הבריונות ברשת מתאפשרת באמצעות כניסות חוזרות ונשנות של גולשים ברשת האינטרנט. על פי עדויות של קורבנות ברשת, הפרסום של תמונות וקטעי וידיאו מביכים ברשת, הם בעלי השפעה מתמשכת באותה מידה כמו החזרה על פעולת הבריונות עצמה. כאשר מספר הכניסות של הצופים לקטעי הווידאו והתמונות הולך וגדל, הקורבן מרגיש שוב ושוב מושפל, וצופים חדשים הנכנסים לאתר יכולים להגיב על כך למרות שהאירוע התרחש מזמן. למעשה, החזרה של מעשה הבריונות מתבצעת באמצעות הכניסות החוזרות של הצופים, ולא באמצעות החזרה על הפעולה עצמה.
3. מעשה הבריונות מתבצע במסגרת יחסים בלתי שוויוניים שבהם לאחד הצדדים יש יתרון על פני הצד השני. כלומר, אם בבריונות מחוץ לרשת לבריון יש יתרון פיסי, הרי שבבריונות ברשת היתרון יכול להיות ידע טכנולוגי. האוכלוסייה המעורבת במעשי הבריונות ברשת כוללת שלושה סוגי 'משתתפים': קורבנות, בריונים וצופים מן הצד. הקורבנות - נפגעים, הבריונים - מפעילים ויוזמים את מעשי הבריונות, והצופים מן הצד - חווים את המעשים מהצד באמצעות צפייה במסרים הנשלחים (הצפייה יכולה להיות באמצעות נוכחות בחדרי צ'אט, פורומים, רשתות חברתיות או כל רשימת תפוצה ברשת). לעיתים, הצופים מן הצד נוטלים חלק פעיל במעשה הבריונות כאשר הם מעבירים מסרים, או מגיבים 'מאחורי הקלעים'. אבל לרוב הצופים מן הצד מאופיינים כלוקחים חלק מודע בתופעה כתוצאה מחשיפה גבוהה ללחץ קבוצתי, כאשר הם מושפעים מהתוקפים, רוצים להיות מוערכים בעיניהם ולהשתייך לקבוצה החזקה (Druck & Kaplowitz, 2005; Twemlow, Fonagy,) (& Sacco, 2004).

הבריונות ברשת באה לידי ביטוי בשימוש בסוגים מגוונים של אמצעים אלקטרוניים, כגון: שימוש בתדרי צ'אט, מיילים, רשתות חברתיות וטלפון נייד, דרכם נשלחות הודעות מאיימות או פוגעות. העברת מסרים טורדניים באינטרנט נעשית בדרך-כלל באופן אנונימי, תוך ניצול הזדמנויות להעברת פרטים אישיים לגורמים אחרים, התחזות, הפצת חומר אישי ברבים, חרם, סחיטה, שימוש במצלמות אינטרנט לשם העברת תכנים פוגעים כגון תמונות או וידיאו קליפים, יצירת פרופיל מזויף, שימוש בלתי הולם בסביבות למידה וירטואליות - לשם פרסום הודעות מביכות על מישהו, ועוד (ברק, 2006).

לסיכום, ישנם שלושה אתגרים עיקריים אשר קובעי המדיניות צריכים להתמודד עימם במאבק באלימות ברשת. ראשית, הנגישות של האינטרנט בכל מקום ובכל שעה (באמצעות טלפונים ניידים ואינטרנט) מטשטשת את הגבול בין מקום הימצאות הבריון לבין מקום הימצאות הקורבן, וחושפת את הקורבן למעשי הבריונות ברשת. גם "בבית-מבצרו", אין לקורבן לאן לברוח. ההודעות הפוגעניות עלולות להמשיך להגיע לכל מקום שיש בו מחשב, טלפון נייד או גישה לאינטרנט ואין אפשרות כמעט למנוע את החשיפה של הקורבן לאלימות ברשת. שנית, רשת האינטרנט מאפשרת תפוצה רחבה ומהירה למספר רב של משתמשים ומגדילה את כמות ה"צופים מן הצד" הפוטנציאליים לבריונות ברשת ולכן, יש קושי באיתור כול ה"צופים מן הצד" למעשי האלימות. שלישית, מאפיין מרכזי של הבריונות ברשת הוא האנונימיות, כיון שהתוקף אינו נראה פיסית ואינו מזוהה, ישנה מורכבות נוספת שמקשה על יישום מוצלח של תכניות מניעה (Couvillon & Ilieva, 2011).

מדיניות ותוכניות לאומיות במדינות נבחרות:

ההשלכות של האלימות ברשת, אשר מתרחשת לרוב מחוץ לשטח ולשעות של בית הספר, מורגשות היטב בסביבה החברתית והלימודית של בית הספר. לכן, ישנה חשיבות גבוהה לגיבוש מדיניות וקווים מנחים ברורים להתערבות ומניעה באופן אשר ישמש מסגרת להבנה, ליעילות ושקיפות של המדיניות המיושמת בבית הספר (Chalmers, et al., 2016).

יתר על כן, ישנה חשיבות גבוהה לגיבוש מדיניות בית ספרית בנושא אלימות ברשת לשם העברת מסר חזק בנושא לכלל הקהילה הבית ספרית ולשם יצירת אקלים בית ספרי המאפשר תמיכה והרגשת ביטחון לבאי בית הספר. מדיניות כזו צריכה להתבצע מצד אחד התנהגות אלימה אולם מצד שני צריכה לעודד מיומנויות חברתיות חיוביות וגם לאפשר דיווח על התנהגות אלימה על מנת

לאפשר לצוות בית הספר להגיב ביעילות ועקביות. המדיניות צריכה להתגבש תוך כדי שיתוף פעולה עם כול חברי הקהילה הבית ספרית והיא צריכה להתפרסם ברשת ומחוץ לרשת

(Farrington & Ttofi, 2009).

הסקירה במסמך זה תכלול תיאור של מדיניות ותכניות לאומיות בנושא שיימינג ובריונות ברשת בחלק מהמדינות השותפות בפרויקט של COST- European Cooperation in Science and Technology. פרויקט זה נוסד בשנת 2008 וכלל 28 מדינות. מטרתו הייתה לחלוק מידע בין מומחים ממדינות שונות וליצור קווים מנחים בנושא מניעה וטיפול באלימות ברשת במסגרות חינוכיות.

המדינות הנבחרות לסקירה הנוכחית הן: ארה"ב, פינלנד, גרמניה, בריטניה, איטליה, אוסטרליה, פורטוגל, בלגיה ושווייץ. הבחירה ב-9 מדינות מתוך ה-28 מדינות החברות בפרויקט COST נעשתה בגלל היותם מדינות מובילות בתחום המחקר וגיבוש מדיניות בנושא האלימות ברשת.

1. ארה"ב

בארה"ב חיים מעל 75 מיליון ילדים מתחת לגיל 17 מתוכם מעל 26 מיליון מתבגרים בגילים 12 עד 17 (U.S. Census Bureau, 2008). מסקר שנערך בשנת 2005 עולה כי הרבה ילדים מעורבים באלימות כלשהי מכיתה ו' עד כיתה י'. 54% מתוכם מעורבים באלימות מילולית, 51% מעורבים באלימות חברתית, 21% מעורבים באלימות פיסית ו-14% מעורבים באלימות ברשת (Wang, Iannotti & Nansel, 2009).

1.1 חקיקה

עיקר המאמץ הלאומי בארה"ב מושקע בחקיקה כחלק מהמאבק באלימות ברשת ועיגון תכניות מניעה בבתי ספר וספריות במסגרת החוק. החוק העיקרי בנושא ביטחון ברשת נקרא – החוק להגנת ילדים ברשת - "The Children Internet Protection Act of 2000 (CIPA)". חוק זה קובע שעל בתי ספר וספריות לגבש מדיניות בנושא ביטחון ברשת עבור המחשבים שברשותם ולסנן תכנים לא הולמים. בנוסף, הם חייבים לגבש מדיניות לגבי הגישה של קטינים לתכנים בלתי הולמים ברשת.

חוק נוסף שקשור למאבק באלימות ברשת הוא - החוק שנקרא – "The Protecting Children in the 21st Century Act of 2008" (Kraft & Wang, 2009). חוק זה מציין מפורשות את החובה של בתי ספר ללמד תלמידים נורמות התנהגות הולמות ברשת.

במסגרת המאבק באלימות ברשת 21 מדינות בארה"ב חוקו חוקים המתייחסים באופן ספציפי למקרי אלימות ברשת. מדינות אלו הן: ארקנסו, קליפורניה, דלאוור, פלורידה, ג'ורג'יה, איידהו, אייווה, קנזס, מרילנד, מינסוטה, מיזורי, נברסקה, ניו-המפשייר, ניו-ג'רזי, צפון קרוליינה, אוקלהומה, אורגון, פנסילבניה, רוד-איילנד, דרום קרוליינה, וושינגטון. החוקים במדינות אלו מחייבים את בתי הספר לפתח מדיניות בנושא האלימות ברשת. מדיניות זו יכולה לכלול התאמה של תכניות נגד אלימות בית ספרית למאבק באלימות ברשת או הפעלת תכניות אחרות בנושא. מצב החקיקה בנושא אלימות ברשת בארה"ב הוא מורכב בעיקר בגלל החוקה הקיימת בארה"ב. כיון שאין הלכה ברורה מצד בית המשפט העליון בנושא, ישנם מקרים בהם קיימת כביכול התנגשות בין חוקי האלימות ברשת לבין חופש הביטוי המוגדר בחוקה האמריקאית ובין תיקון 14 לחוקה, העוסק בזכות ההורים לאוטונומיה בעניין חינוך ילדיהם. לדוגמא, תלמיד ערך רשימה של הערות משפילות על המורה שלו ושלה אותה במייל למספר חברים. למרות שהרשימה לא נערכה בתחום בית הספר היא בסופו של דבר הגיעה אליו והביאה להשעיית התלמיד. בית המשפט המחוזי של מחוז מערב פנסילבניה פסק שבית הספר הפר את זכות התלמיד לחופש ביטוי. לפי בית המשפט, בית הספר לא הציג כל ראייה לכך שהרשימה הפריעה לפעילות בית הספר ו/או שתוכן הרשימה נחשב וולגרי. אם כן, ללא הלכה ברורה של בית המשפט העליון, ערכאות נמוכות ובתי משפט מדינתיים מביעים דעות מנוגדות לעניין תחולת ההגנה על ביטויים ברשת, מחוץ לשטח בית הספר. בתי ספר בארה"ב הכניסו לתכניות הלימודים את התכנית לשמירה על ביטחון הילדים ברשת, כחלק מהאסטרטגיה למנוע אלימות ברשת. תכניות לביטחון ברשת התגלו כיעילות בהגברת הידע והמודעות של התלמידים לאלימות ברשת אולם, אין מידע אמפירי לגבי היכולת של תכניות אלו להפחית את מקרי האלימות ברשת. מחקר אשר בדק את היעילות של 14 אסטרטגיות שונות שהופעלו בבתי ספר שונים מצא 5 האסטרטגיות היעילות ביותר היו: 1. מניעת גישה של בריונים ברשת לרשתות חברתיות. 2. הורים אשר מחרימים את האמצעים הטכנולוגיים מידי הבריונים כגון מחשב אישי ופלאפון. 3. יצירת חוקים בבית הספר נגד בריונים ברשת עם אכיפת חוקים אלו באמצעות עונשים. 4. עונש של 20 שעות עבודות שירות קהילתיות לבריונים ברשת. 5. איסור על שימוש במחשב בבית הספר ובבית עבור הבריונים ברשת (Kraft & Wang, 2009).

ממצאים אלו תואמים את המחקר על השימוש של צעירים בטכנולוגיה כדרך לשמר קשרים חברתיים. אחד החששות הכי גדולים של צעירים בימינו הוא להפסיד את הפריבילגיות של השימוש בטכנולוגיה (Keith & Martin, 2005).

1.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

תכנית של משרד החינוך האמריקאי בשם – "The Social Skill Group Intervention" – נבנתה כחלק מהמדיניות למאבק באלימות. התכנית מיועדת לחזק ולשפר מיומנות חברתיות בקרב ילדים ועקב כך להוביל לירידה במקרי האלימות. במסגרת תכנית זו הדגש הושם על ילדים עם בעיות חברתיות בשלושה תחומים: ילדים דחויים חברתית, ילדים שהם קורבנות לאלימות וילדים עם חרדות חברתיות. המשוב וההערכה שבוצעו במחקר על יישום התכנית, הראו הצלחה בשלושת המקרים. תלמידים עם בעיות של אגרסיביות, הראו את השיפור הניכר ביותר כתוצאה מההשתתפות בתכנית (DeRosier & Marcus, 2005).

מאמצים לאומיים נוספים נעשו בארה"ב האמצעות השקת אתר שנקרא – "Stopbullying.gov." – אתר זה מנוהל על ידי המחלקה לשירותי בריאות ורווחה של ממשל ארה"ב. באתר ישנם טיפים להורים, מורים ובני נוער.

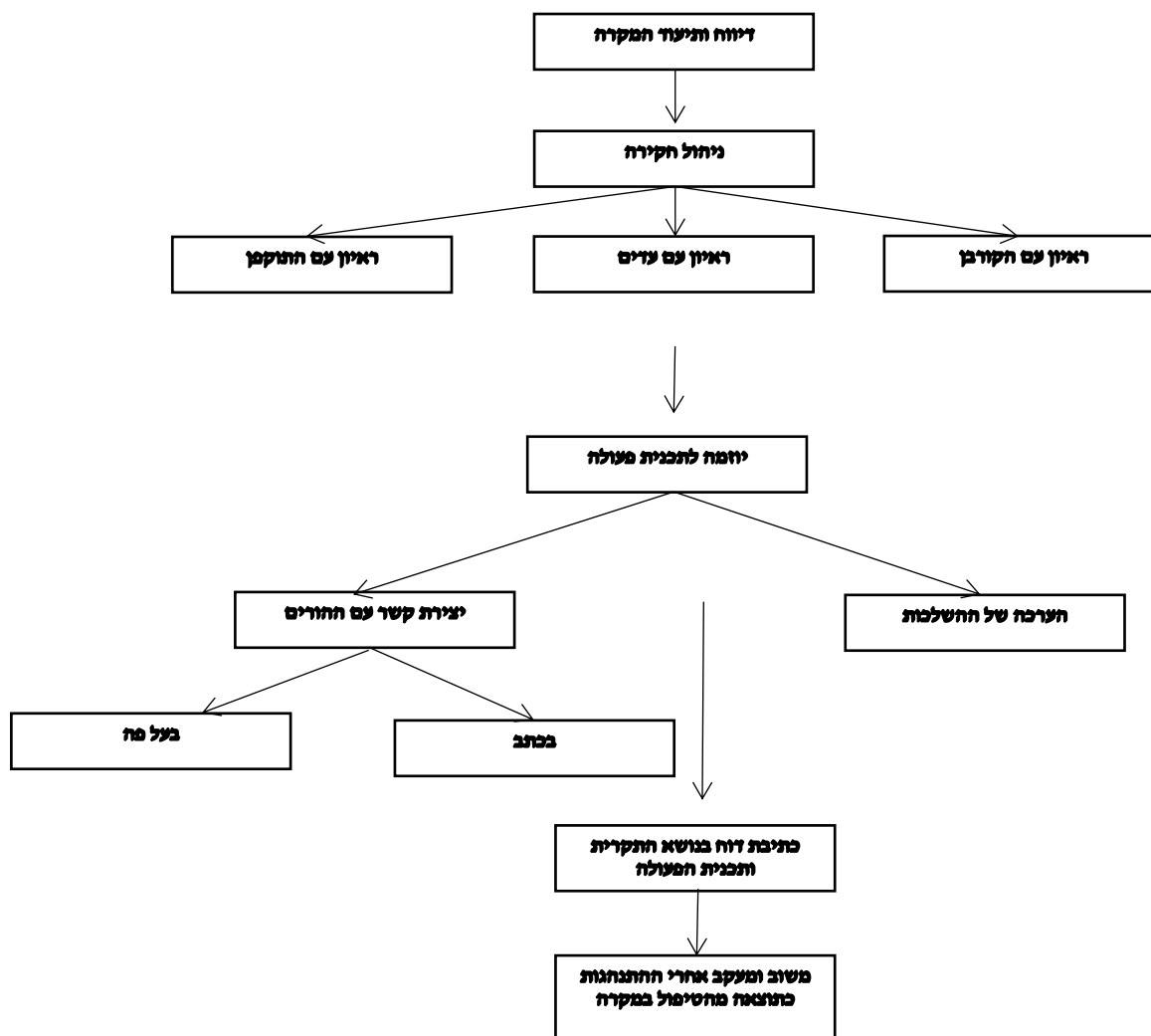
לאור המורכבות הרבה ביצירת מדיניות בנושא אלימות לכלל המדינות בארה"ב, החליט משרד החינוך לכתוב מסמך ובו המלצות אחידות למדיניות שאותן יישמו המדינות השונות. המסמך מתייחס ל-6 מרכיבים עיקריים שצריכים להיכלל במדיניות המחוזית של כל מדינה:

1. הגדרה של סוגי האלימות ומהי התנהגות אלימה ולא מקובלת וכיצד היא מוגדרת בחוק.
2. דיווח על מקרי אלימות – תיאור התהליך של הדיווח ומי הכתובת המקצועית לדיווח. תהליך זה צריך להיות אנונימי כדי למנוע ממי שמדווח, להיות קורבן לפעולת תגמול.
3. פירוט של תהליך החקירה של מעשה האלימות. מהי המדיניות, כאשר מתקבל דיווח על מקרה אלימות? מהי אסטרטגיית ההתערבות שאמורה להפסיק את מעשי האלימות ולהגן על הקורבן? וכיצד מיידעים את ההורים של המעורבים במעשה, הן של הקורבן והן של הבריון?
4. תיעוד מעשה האלימות – מהי המדיניות לתיעוד מקרי האלימות.
5. סנקציות – תיאור מפורט של ההשלכות כתוצאה ממקרי האלימות, כיצד טופלו מקרי האלימות ובאלו סנקציות השתמשו.

6. מהי המדיניות בהפניית המעורבים במעשי האלימות לטיפול ייעוצי או פסיכולוגי.

להלן דוגמא למדיניות שמפעיל מחוז מיליס (Millis) במדינת מסצ'וסטס בארה"ב.

מסמך המדיניות של המחוז פותח בהגדרות של מיהו תוקף ומהי אלימות. בהמשך המסמך מפרט את המדיניות לגבי שיתוף פעולה בין בתי הספר להורים. ראשית, כיצד ליידע את ההורים לגבי ההשלכות של האלימות. שנית, כיצד לזהות ילדים שהם קורבנות או בריונים. שלישית, מפורט במסמך מה בית הספר מייעץ להורים לעשות על מנת למנוע אלימות. לדוגמא, יש ללמד ילדים לפתור בעיות מבלי להשתמש באלימות ולשבח אותם כאשר הם עושים זאת. בנוסף, חשוב לייעץ להורים מה עליהם לעשות כאשר נודע להם שילדם הוא הקורבן או הגורם לאלימות. המדיניות מפרטת גם לגבי ההכשרה שכול צוות בית הספר צריך לעבור כחלק מתכנית ההתערבות והמניעה של המחוז. מטרת ההכשרה היא לתת לצוות בית הספר כלים להתמודד עם אלימות אבל גם לעודד אקלים בית ספרי חיובי שמקדם אצל קהילת בית הספר (מורים ותלמידים) תחושת ביטחון ותקשורת הולמת ומכבדת בתוך קהילת בית הספר. ישנו במסמך פירוט לגבי תהליך הדיווח על מקרי אלימות וכיצד למלא דוחות בנושא, כיצד לנהל את החקירה בנושא, כיצד ליידע את ההורים של התלמידים המעורבים וכיצד לתעד את האירוע. התהליך מסוכם בתרשים זרימה:

2. פינלנד

ממחקר שנערך בשנת 2009 בפינלנד על השכיחות של אלימות ברשת בקרב מדגם מייצג של 5,516 מתבגרים בגילים: 12, 14, 16 ו-18 עלה כי האלימות ברשת שכיחה יותר בקרב בנות מאשר בנים. בקרב הבנות, 16% היו עדות לאלימות ברשת כלפי חבריהם, 11% היו קורבנות ברשת ו-9% היו בריונים ברשת. בקרב הבנים, 10% היו עדים, 10% היו קורבנות ו-10% היו בריונים (Lindfors,)

(Kaltiala-Heino & Rimpelä, 2012)

2.1 חקיקה

בפינלנד טרם נחקקו חוקים שנועדו לטפל באופן ספציפי באלימות ברשת. יחד עם זאת, ישנם חוקים אשר ניתנים ליישום במקרים של טיפול באלימות ברשת. לדוגמא, על פי החוק בפינלנד ניתן להטיל קנס כספי על כל תוקפן ברשת או מחוץ לרשת בלי קשר לגילו חוק זה. חוק זה נכנס לתוקף ב-1995 אחרי ששני ילדים בני 15 הואשמו בבריונות נגד תלמיד אחר. כול אחד נקנס

1,2008 יורו עבור הסבל הנפשי שנגרם לקורבן (Stanton & Beran, 2009). בנוסף, החקיקה בפינלנד מדגישה את האחריות של בית הספר לביטחון התלמיד ולכן במקרה שתלמיד נפגע כתוצאה מאלימות כלשהי, גם לבית הספר יש אחריות וניתן לתבוע את בית הספר בגין רשלנות. האכיפה של חוקים נגד אלימות ברשת מתבצעת באמצעות משטרת האינטרנט. משטרת האינטרנט הוקמה בפינלנד בשנת 2008 ככוח משטירתי מיוחד – "The Finnish Internet Police – (Nettipolisi)" אשר מטפל בפשע האינטרנטי.

2.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

התכנית הלאומית שיושמה בפינלנד נקראת – "The Kiva Antibullying Program" (Williford et al., 2013). תכנית זו פותחה באוניברסיטת טורקו (Turku) בפינלנד, וממומנת על ידי משרד החינוך בפינלנד. במקור התכנית נכתבה כאמצעי להתמודדות עם אלימות בית ספרית, אך נמצאה כיעילה גם בהתמודדות עם אלימות ברשת. הייחוד של תכנית זו הוא בכלים היישומיים הניתנים במסגרת התכנית לאנשי חינוך. התכנית התחילה כפיילוט ב134 בתי ספר וכיום היא מיושמת ב-90% מבתי הספר בפינלנד.

בתכנית זו קיימים 3 מודלים. הראשון הוא מודל מניעה, אשר כולל מערכי שיעור על קבלת השונה, כבוד הדדי וויסות רגשות. המודל השני הוא מודל של התערבות, בו מקרי אלימות מזוהים ומטופלים על ידי צוות התכנית הכולל שלושה מורים מבית הספר שנבחרו להוביל את התכנית, ביחד עם המורים בכיתה. מורים אלו עברו הכשרה לכך. בין שאר התפקידים הם אמורים לזהות האם מדובר באלימות מתמשכת או במקרה חד פעמי. בהמשך הם אמורים להיפגש עם הקורבן על מנת לתמוך ולעזור לו ובמקביל לנהל דיאלוג עם הבריונים כדי להוביל אצלם לשינוי התנהגותי. התהליך כולו מלווה בראיונות עם הקורבנות, הבריונים והצופים מן הצד. המורים אמורים לזהות באיזה שלב יש לייצע הורים ולכן, מורים אלו אחראים לעקוב ולנתר כול אחד מהמקרים. המודל השלישי והאחרון הוא מודל של ניתור אשר מטרתו לעקוב אחרי המקרים שכבר טופלו.

במהלך היישום של המודלים, התכנית שמה דגש על דמויות המפתח שהן: הקורבן, הבריון והצופה מן הצד. הרעיון המרכזי בתכנית הוא להעצים את הצופים מן הצד, על מנת שתלמידים יוכלו לזהות ולמנוע אלימות על ידי דיווח למורים.

מתוך דמויות המפתח דגש מיוחד הושם על אוכלוסיית הצופים מן הצד. הבסיס התאורטי לכך הוא ששינוי התנהגות חיובי אצל כלל התלמידים יוביל להפחתה במתן חיזוקים לאוכלוסיית

הבריונים ויפחית את הרצון של הבריונים לפעול בצורה שלילית. לכן, הקווים המנחים של התכנית הם: הגברה של תחושת האמפטיה, המסוגלות העצמית וההתנגדות לאלימות ברשת אצל הצופים מן הצד. התכנית כוללת שני מרכיבים עיקריים:

1. פעולות אוניברסליות כגון, מערכי שיעור להעברה בכיתות.
2. פעולות ממוקדות כגון, התייחסות למקרים ספציפיים של אלימות ברשת דרך התערבות של מבוגרים ותמיכה של עמיתים שמלווים בדיונים אישיים או קבוצתיים של אנשי צוות שהוכשרו במסגרת התכנית את הבריונים והקורבנות. במקביל תפקיד המורה בכיתה הוא לזהות את הילדים בכיתה שיכולים להוות קבוצת תמיכה לקורבן ולעודד אותם לחשוב כיצד לתמוך לקורבן.

2.3 תוצאות הערכה

הערכת התכנית התבצעה בין השנים 2007 ל-2009 בפינלנד בקרב 275 בתי ספר באזורים שונים בפינלנד. הממצאים מראים שלמרות שתכנית זו פותחה במקור לשם מניעת אלימות בית ספרית, היא הצליחה גם במניעת אלימות ברשת. עוד עולה מהממצאים כי ההשפעה של התכנית על מניעת אלימות ברשת, מתווכת על ידי גיל. מעל גיל 12 התכנית הייתה פחות יעילה (Williford et al., 2013).

3. גרמניה

בגרמניה בשנת 2005 היו 12.3 מיליון ילדים. מחקר שנערך בקרב 1,987 בני נוער בגילים 6 עד 19 העלה ש-5.4% חווה אלימות ברשת על בסיס שבועי ואילו 14.1% חווה אלימות ברשת באופן חד פעמי (Riebel, Jäger & Fischer, 2009).

3.1 חקיקה

בגרמניה נכון לכתיבת שורות אלה, לא קיים עדיין חוק ייעודי העוסק באלימות ברשת. עם זאת, הטיפול באלימות ברשת נעשה באמצעות מספר חוקים במסגרת החוק הפלילי כגון: הטרדה או איום. בנוסף, חוק הגנת הפרטיות הגרמני אוסר על אדם לפרסם מידע אישי בצורה מקוונת על אחר ללא הסכמתו. בחוק זה נעשה שימוש בעבר על מנת להגן על קורבנות של אלימות ברשת. עם זאת, החיסרון העיקרי הוא שהחוק מתייחס רק לסוג של אלימות אשר עושה שימוש במידע פרטי אודות אדם, בעוד שאלימות ברשת יכולה להתבצע בדרכים שונות, כגון הקנטות או חרמות בין תלמידי בית ספר. עיקר הביקורת על המצב הקיים מבוססת על היעדרה של מערכת רגולטורית או

"יד מכוונת" של הממשלה. כיום, הפעילות הפרטית בתחום מבוצעת בעיקרה על ידי אנשי מקצוע בתחום וממומנת מכספי ארגונים שונים, שיעילותן טרם הוכחה. כנובע מכך, קיימת שונות בתוך מערכת החינוך בדרכי הטיפול כך שכל מחוז בוחר את דרך הפעולה המועדפת עליו.

3.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

המדיניות בנוגע לאלימות ברשת מגובשת ברמה המקומית ומפותחת על ידי המחוזות השונים. להלן מספר תכניות המיושמות כרגע בגרמניה.

אחת התוכניות הלאומית שיושמה בגרמניה נקראת – "The Medienhelden-Media Heroes" (Schultze-Krumbholz et al., 2012).

הדגש בתכנית זו הוא על שיפור האוריינות דיגיטלית כאמצעי למניעת של אלימות ברשת. הבסיס התאורטי לתכנית הוא הקשר שנמצא במחקרים קודמים, בין אלימות ברשת ואמפתיה. על פי המחקר, קיים קשר שלילי בין אלימות ברשת לאמפתיה. כלומר, בקרב ילדים המעורבים באלימות ברשת כבריונים, נמצא רמות נמוכות יותר של האמפתיה. על פי התאוריה של שינוי התנהגותי, המטרה של "Media Heroes" ("גיבורים ברשת") היא לגרום לשינוי בגישה והתנהגות באמצעות חשיפת המשתתפים למידע על אלימות ברשת ועל ההשלכות של האלימות ברשת על הקורבן (Schultze-Krumbholz et al., 2016).

במהלך התוכנית, מורים עוברים הכשרה לפיתוח תכניות לימודים המיושמות בחטיבות ביניים (גילים – 12-16). הכשרת המורים אורכת 8 שעות ואת חומרי הלמידה שמפתחים המורים עם התלמידים ניתן לבצע בגרסה ארוכה או מקוצרת. בגרסה המקוצרת הפעילות אורכת יום שלם עם ארבעה מפגשים ואילו בגרסה הארוכה הפעילות אורכת 7 שבועות עם 14 מפגשים ומפגש ערב עם ההורים. הדגשים העיקריים של התוכנית הם: העברת ידע, בחינת הערכים והנורמות להתנהגויות ברשת וזיהוי יכולות רגשיות שיכולות להעצים את ה"Media Heroes". הפעילויות שנערכות במהלך הפעלת התוכנית הן מגוונות. ביניהן תכנית מנהיגות לתלמידים, אשר מעבירים פעילויות להורים ומשחקי תפקידים.

שלבי התהליך הם:

1. הגברת המודעות של תלמידים לגבי ההשלכות האפשריות להתנהגותם ברשת באמצעות התכנים שמעבירים המורים שהוכשרו לכך.

2. בחינת שינויים בהתנהגויות של התלמידים ברשת והאפשרות לחוות חוויות חיוביות ברשת באמצעות העברת שאלוני משוב בסוף התכנית. את השאלונים ממלאים התלמידים והמורים שליוו את התכנית.

3.3 תוצאות הערכה

הדגש בהערכת התוכנית היה על מידת המעורבות באלימות ברשת, רמות אמפתיה בקרב התלמידים, הערכה עצמית, ועמדות כלפי הבריאות האישית של הנבדקים. תוצאות ההערכה בקרב קבוצת הביקורת, הצביעו על התדרדרות במדדים במשך הזמן. בבתי הספר בהם נערך הניסוי בגרסה המקוצרת התוצאות היו דומות לתוצאות בבתי הספר ששמשו כקבוצת ביקורת ואילו בבתי ספר בהם נערך הניסוי בגרסת הפעילות הארוכה התוצאות היו טובות יותר וחל שיפור בסוף התהליך (Schultze-Krumbholz et al., 2012).

3.4 תכנית נוספת שיושמה בגרמניה

תכנית נוספת שיושמה בבתי ספר בגרמניה נקראת "The Fairplay.manual" -מדובר בתכנית הדרכה שמוצעת לבתי ספר שונים ברחבי המדינה ומטרתה להתמודד עם תופעת האלימות הבית ספרית והאלימות החברתית בדרך חינוכית שונה מהשיטות המקובלות. את התכנית כתבו מורים בעלי ניסיון בתחום, בשיתוף עם פסיכולוגים ומטרתה לעשות שימוש בכלים חברתיים על מנת למנוע דפוסי התנהגות שיוצרים את מעגל האלימות, כמו העלאת המודעות, פיתוח אינטראקציות חברתיות בין חברי הקבוצה ויצירת דפוסי חשיבה חדשים. התכנית אומצה בבתי ספר רבים. במסגרת זו מועברת הדרכה בנושא זה, במשך 90 דקות שבועיות לכלל התלמידים.

3.5 תוצאות הערכה

התכנית הוגדרה כהצלחה מובהקת והביאה לירידה ניכרת באחוזי האלימות בין התלמידים.

4. בריטניה

בבריטניה 99% מהילדים בגילים 8-17 הם בעלי גישה לאינטרנט. מעל 90% מהילדים בגילים 5-16 הם בעלי מחשב ומכשיר סלולרי (Byron, 2008). על פי מחקר שנערך בשנת 2008 בקרב 533 תלמידי חטיבות ביניים 6.6% היו קורבנות ברשת לעיתים קרובות (מספר פעמים בחודש) ו-15.6% חווה אלימות ברשת פעם או פעמיים (Smith et al., 2008).

4.1 חקיקה

על פי מחקרים אחרונים אלימות ברשת נפוצה מאד בבריטניה. על פי ארגון Cybersmile " Foundation אחד מכול שלושה ילדים הוא קורבן לאלימות ברשת, ולמרות זאת אין בבריטניה כיום חוק המתייחס באופן ספציפי לאלימות ברשת. ישנם חוקים אחרים בבריטניה בתחום דיני לשון הרע והטרדה אשר מאפשרים להעמיד לדין בריונים ברשת ביניהם: 1. Protection from Harassment Act (1997)- חוק המגן מפני הטרדות. 2. Malicious Communication act (1988) – חוק המגן מפני תקשורת זדונית. כך, למשל, ניתן לתבוע אדם אם הוא שלח הודעות פוגעות דרך רשת תקשורת. בנוסף, גם שיתוף והעברת תגובה או פעילות פוגענית עלולה לחשוף את המבצע לתביעה. בנוסף, ישנה רגולציה הקשורה למעשי אלימות באופן כללי ונראה כי הם גם כוללים אלימות ברשת, במערכת החינוך. בין השאר, בתי הספר מחויבים על פי חוק בשם "Framework and Standards School Act" ליצור מדיניות פנימית לעידוד התנהגות נאותה ומשמעת. חוק החינוך המוכר בשמו – "Education and Inspections Act" (2006) מחייב כל מנהל בית הספר לקבוע כחלק ממדיניות בית הספר, את התגובות והצעדים שניתן לנקוט לעידוד התנהגות טובה ולמיגור תופעת האלימות. מדיניות אשר צריכה להיות מותאמת להנחיות של הגוף השלטוני המפקח על בית הספר.

4.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

ישנם מספר יוזמות לאומיות אשר שמו להם למטרה לקדם את החינוך ולמנוע את תופעת האלימות ברשת. לדוגמה, The Cybersmile Foundation – קרן פילנתרופית אשר שמה לה למטרה לחנך וללמד את הנוער והילדים הצעירים כיצד להגן על עצמם מהסכנות הטמונות ברשת. הקרן מציעה תכניות לימוד מגוונות לפי חתך גילאים אשר ניתן ליישם בבתי ספר. בנוסף, היא מפעילה בלוג ומערכת תמיכה מקוונת אשר מספקת תמיכה לאנשים החשים מצוקה עקב אלימות ברשת. ארגון זה מקיים פעם בשנה יום להעלאת המודעות לאלימות ברשת. בנוסף, הארגון מתחזק ובונה מאגרי מידע בנושא אלימות ברשת ומנגיש אותם עבור כלל הציבור. פעילות נוספת שהארגון יצר היא ועידת הצעירים שבה צעירים נפגשים ומביעים את דעתם וחזונם לאופן שבו האינטרנט והמרחב הווירטואלי יראה בעתיד ועוזר להם לפעול להשגת יעד זה.

דוגמה נוספת היא של ארגון בשם – BullyingUK, מלכ"ר אשר נוסד לפני למעלה מ-30 שנה ומטרתו היא לסייע להורים להתמודד עם שינויים ושאלות בנושאים משפחתיים באמצעות מתן

עזרה מקצועית ובלתי שיפוטית. בשנים האחרונות הארגון לקח על עצמו משימה נוספת של סיוע ליחידים ולמשפחות אשר חוו אלימות ברשת. הארגון מציע:

1. קו תמיכה טלפוני או צ'ט אלקטרוני עם איש מקצוע המתמחה בנושאי משפחה וגם באלימות ברשת.
  2. פורומים שונים בתחום המאפשרים קשר ושיתוף בין אנשים שונים אשר עברו חוויות של אלימות ברשת..
  3. קורסי הכשרה להורים המספקים כלים לזיהוי שלמקרי אלימות ברשת בקרב ילדים וטיפול בהם.
- בבריטניה גם הושקה תכנית בשם "CyberMentors" (www.cybermentors.org.uk) על ידי ארגון לאומי מוביל בשם "BeatBullying" בשנת 2009. התלמידים שגויסו לתכנית הוכשרו על ידי אנשי צוות של "BeatBullying" במהלך סדנה של יומיים. התלמידים שהוכשרו בתור מנטורים (מנהיגים, מובילי שינוי), קיבלו חשבון משתמש ברשת אשר מוגן מאלימות ותקיפות ברשת באמצעות תוכנה מיוחדת שנקראת – "Netmod". את התמיכה הם קיבלו מהאתר של "CyberMentors". באתר פעלו צוות מומחים ויועצים שמטרתם לתמוך במנטורים הצעירים.

4.3 תוצאות הערכה

הערכת התוכנית בשנת 2010 (Banerjee, Robinson & Smalley, 2010), העלתה תוצאות חיוביות ודיווח על ירידה במקרי אלימות בחמישה בתי ספר שהיו כלולים בתכנית. מהמשוב על התכנית עלה שתלמידים דיווחו על מודעות גבוהה יותר לאלימות בכלל וברשת בפרט ועל חשיבות הדיווח על מקרי אלימות ברשת ומחוך לרשת. התלמידים דיווחו על הצלחה בנוגע לקשר עם המנטורים ברשת. הם ציינו את הנגישות הגבוהה של המנטורים ואת היעילות של הפעלת התכנית. הערכה שניה שבוצעה בשנת 2012 (Thompson, Robinson & Smith, 2012) העלתה תוצאות דומות וכי המשיבים על שאלון המשוב (המנטורים ושאר התלמידים) דיווחו על הצלחת התכנית בהעלאת המודעות, הפחתת מקרי האלימות ומתן תחושה למשתתפי התכנית שיש להם כתובת לתמיכה במידה והם נזקקים לכך. החיסרון היחיד של התכנית שעלה מן המשוב הוא שרוב המשיבים על השאלון הן בקרב המנטורים והן בקרב התלמידים, היו בנות וכי בניס פחות נטו לשתף פעולה ולקחת חלק בתכנית.

5. איטליה

באיטליה יש מעל 2 מיליון ילדים עם גישה לטכנולוגיה ומדיה חברתית בגילים 14-17. על פי סקר ארצי שנערך באיטליה על ידי ארגון זכויות הילד (IX Italian Monitoring of ONU Convention), 1 מתוך 2 ילדים היה קורבן ברשת.

5.1 חקיקה

בשנת 2017 נחקק בפרלמנט האיטלקי חוק המגדיר מהי אלימות ברשת ומחייב את בתי הספר במדינה ללמד את התלמידים להתנהג בצורה אחראית בה. לחוק קדמו 3 שנים של גיבוש טיוטות שונות עד שהועבר בגרסתו הסופית לפרלמנט. הצעת החוק נחקקה בעקבות מספר מקרי התאבדות של קורבנות לאלימות ברשת. החוק קובע שבכל בית ספר יהיה איש צוות אשר תפקידו יהיה להיות אחראי על טיפול בפגיעות ברשת. על פי חוק זה, כל פגיעה, איום, גניבת זהות והפצת מידע פוגעני על קטינים יהווה עבירה על החוק. קורבנות או הוריהם יוכלו לדרוש ממנהלי האתר להסיר את התוכן הפוגעני ואם תוך 48 שעות תוכן זה לא יוסר, הקורבנות יוכלו לפנות לגוף עצמאי שיטפל בנושא מול מנהלי האתר. באחריות משרד החינוך האיטלקי לעדכן כל שנתיים את ההנחיות לגבי הטיפול באלימות ברשת על מנת שהנחיות אלו יישארו רלוונטיות עם ההתקדמות הטכנולוגית.

5.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

התכנית הלאומית אשר יושמה באיטליה נקראת – "The Noncadiamointrappola Program" בתרגום לאנגלית – "The NoTrap Program!" (Monesini & Nocentini, 2012).

מטרת התכנית היא למנוע ולהפחית אלימות ברשת על ידי הכשרת תלמידים מנהיגים לעזור לחבריהם התלמידים בפיתוח כללי התנהגות ברשת. גישה זו מבוססת על ההנחה שלתלמידים יש השפעה מרכזית על החיים החברתיים של חבריהם ועל קביעת נורמות וכללי התנהגות חברתיים. המחזור הראשון של התוכנית כללה התערבות פנים אל פנים ואון ליין שאותה הובילו התלמידים המנהיגים שהוכשרו לכך, בקרב תלמידים בבית ספרם (Monesini & Nocentini, 2012). בתחילת התכנית היא יושמה בשני בתי ספר בלבד ובהמשך לאחר שיפור התכנית במהלך המחזור השני והשלישי היא יושמה בבתי ספר נוספים ברחבי איטליה. במחוזות – Lucca – Florence משרד החינוך פרסם קול קורא לבתי ספר להשתתף ולהציע את מועמדותם לתכנית. את הכיתות שהשתתפו מתוך בתי הספר שנבחרו, בחרו צוות בית הספר. בסוף תהליך הבחירה נבחרו שלושה

בתי ספר אשר כללו 10 כיתות וטווח הגילים של התלמידים שהשתתפו נע בין 14-18. ההתערבויות פנים אל פנים נערכו בתיכון וכללו מפגש של התלמידים מנהיגים עם כלל התלמידים שבו הם דנו והסבירו לחבריהם על תופעת השיימינג והאלימות ברשת. בנוסף, ההתערבות און ליין כללה הקמת פורום בית ספרי שבו התלמידים מנהיגים היו מנהלי הפורום. המטרה הייתה לעודד תלמידים אשר חוו אלימות ברשת או מחוץ לרשת להשתתף בתכנית כאשר היא הועברה באמצעות התלמידים המנהיגים שהוכשרו לשם כך ולתת כלים לתלמידים כיצד למנוע אלימות.

5.3 תוצאות הערכה

מחקר הערכה ראשוני של התוכנית (בשנים 2009/2010) הראה תוצאות סותרות. הייתה ירידה באלימות ברשת אבל רק בקבוצות בהם המחנכים היו גברים אולם במחזור השני של התוכנית נעשה מאמץ ניכר לגייס יותר משתתפים בתוכנית התלמידים מנהיגים. ממצאי מחקר הערכה שני (בשנים 2010/2011) הצביעו על עליה ביכולת של התלמידים להתמודד עם בעיות של אלימות ברשת והדגישו את החשיבות של מתן כלים ואסטרטגיות להתמודדות, בהפחתת מקרי האלימות ברשת (Palladino et al., 2012). המחזור השלישי של התכנית כלל התערבות שאוכלוסיית היעד שלה (תלמידים בשנתם הראשונה בתיכון) הייתה המעורבים באלימות ברשת וגם מחוץ לרשת. הסיבה לכך נעוצה בעדויות מהמחקר שישנה הלימה בין מעורבות באלימות בית ספרית למעורבות באלימות ברשת. הפעילויות במחזור זה של התכנית שמו דגש על אמפתיה ופתרון בעיות. הוחלט שהאוכלוסייה אשר תשתתף בפילוט זה תהיה מכיתות יוד (גילים 14-15) כיון שבגיל זה מתרחש המעבר מחטיבת ביניים לתיכון באיטליה. מעבר זה הוא צומת בהתפתחות של בני נוער וקורים בו הרבה שינויים שיכולים להשפיע על המעורבות באלימות. במקביל יש הרבה הזדמנויות למערכות יחסים חדשות בגלל המעבר בין מסגרות בית ספריות ולכן יש צורך בבחינה של הקשיים בתקופה זו. הערכה (בשנים 2012/2013) של התכנית העלתה שהתכנית הצליחה להפחית מקרי אלימות ברשת וגם מחוץ לרשת והערכה נוספת אשר נערכה 6 חודשים אחרי ההערכה הראשונה הראתה שהתוצאות נשארו יציבות (Palladino, Nocentini & Menesini, 2016).

5.4 תכנית נוספת באיטליה

הדגש במדיניות נגד אלימות באיטליה היא על הכשרת עמיתים, בני גילם של בני הנוער. תכנית נוספת ברוח זו שיושמה באיטליה נקראת – "Befriending Intervention Program". התכנית יושמה בשתי חטיבות ביניים. טווח הגילים של המשתתפים נע בין 11 ל 14. סך הכל לקחו בתכנית חלק 94 בנים ו-84 בנות.

המודל של תכנית זו מבוסס על ארבעה עקרונות :

1. פיתוח מודעות אצל הבריונים להתנהגותם ולזו של חבריהם.

2. חיזוק היכולת של תלמידים להציע עזרה ותמיכה לקורבנות של אלימות.

3. חיזוק תחושת האחריות והמעורבות של הצופים מן הצד.

4. שיפור היחסים הבין אישיים בין התלמידים בכיתה.

תכנית זו יושמה בחמישה צעדים. בשלב ראשון, נעשו פעילויות ברמת הכיתה כדי להגביר את המודעות של התלמידים לגבי מתן עזרה לאחרים. בשלב שני, נבחרו 3-4 עמיתים בכול כיתה באמצעות הצגת מועמדות אישית וכן באמצעות הבחירה של שאר התלמידים בכיתה. בשלב שלישי, העמיתים שנבחרו עברו הכשרה של מספר ימים בהם לקחו חלק גם מורים ואנשי מקצוע. במהלך ההכשרה התלמידים קיבלו כלים להתמודדות עם תלמידים אחרים וכלים לגישור בין תלמידים. בשלב רביעי, התלמידים אשר עברו הכשרה העבירו פעילויות בכיתות שלהם בעזרת המורים. בשלב חמישי, תלמידים אלו העבירו בעצמם את ההכשרה שעברו לשאר התלמידים על מנת להרחיב את מעגלי ההשפעה.

5.5 תוצאות הערכה

המחקר אשר העריך את יישום התכנית בבתי ספר העלה שבקרב הכיתות בהם התבצעה התכנית, רמת האלימות נשארה זהה ואילו בכיתות הביקורת אשר בהם לא הועברה הפעילות, רמת האלימות עלתה. התוצאות הללו הובילו את החוקרים למסקנה שהתכנית יכולה למנוע את עליית רמת האלימות בכיתות כיון שבכיתות בהם התכנית הופעלה לא היתה ירידה ברמת האלימות אבל גם לא היתה עליה (Menesini et al., 2003).

6. אוסטרליה

סקר שנערך בקרב 2,027 תלמידים בגילים 11-12 העלה ש-10% דיווחו על קבלת הודעות פוגעניות באינטרנט במהלך השנה שקדמה לסקר (Epstein, Waters & Cross, 2006). ראיונות שנערכו בני נוער העלו ש-50% מהתלמידים לא ידעו מי הוא הבריון שמטריד אותם באינטרנט (Cross et al., 2009).

6.1 חקיקה

כאשר אלימות מתרחשת במסגרת שעות בית הספר ובתחומי בית הספר האחריות המוטלת על בית הספר לטיפול בנושא היא מובנת מאליה. אולם כאשר מתרחשת אלימות מחוץ לתחומי בית הספר ומחוץ לשעות בית הספר קיימת יותר עמימות למידת האחריות של בתי הספר. לכן, באוסטרליה החוק קובע שאחריות בית הספר על התנהגות התלמידים נמשכת מעבר לשעות בהם הם שוהים בבית הספר. ואכן, רוב מקרי האלימות ברשת מדווחים ומטופלים במסגרת בתי הספר ללא התערבות של המשטרה (Chalmers et al., 2016).

6.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

לשם גיבוש מדיניות לאומית הוקם ארגון בשם "The National Safe Schools Framework (NSSF)" אשר מטרתו היא לסייע לבתי ספר להפחית מקרים של התנהגות אלימה ולשפר את רווחתו של התלמיד. בנוסף, מטרת הארגון היא ללוות כל בית ספר לפי מדינות ואזורי רישום מחוזיים בפיתוח מדיניות בית ספרית. על פי המחקר (Cross et al., 2011), בעקבות היישום של מדיניות נגד אלימות בבתי ספר נרשמה ירידה באחוזי הדיווח על מקרי אלימות בשנים 1999-2007. אולם, מתוך המחקר גם הצורך בחיזוק ההמלצות לניהול אווירת ביטחון ומוגנות בבתי הספר בקרב המורים.

לכל המדינות באוסטרליה יש נציגים בפרויקט משותף שנקרא "The Safe And Supportive School Communities Project". זהו אתר שמייצג שיתוף פעולה לאומי תחת הפיקוח של משרדי החינוך במדינות של אוסטרליה ומקושר גם לאתר שנקרא – "Bullying. No Way!". דרך האתר מנהלי בתי ספר יכולים לקבל הנחיות כיצד ליצור בעצמם מדיניות בית ספרית ואיך ניתן לערב את כל קהילת בית הספר ביצירת המדיניות.

דוגמא לאחת התוכניות הלאומיות שיושמה באוסטרליה היא פרויקט ברשת שנקרא – The Safe and Well Online project. הרקע התיאורטי לתכנית מבוסס על מספר הנחות. ראשית, שחשוב לערב את בני הנוער בתכנים שנועדו להילחם באלימות ברשת. שנית, שהתכנית צריכה לעשות שימוש בפלטפורמות שבהם בני נוער משתמשים ברשת ולכן, הושק קמפיין שמטרתו לתת כלים ולבנות סביבות תומכות ברשת. בקמפיין שהושק ברשתות החברתיות, נעשה שימוש בבני נוער למען קידום המאבק באלימות ברשת. מחקר אורך שנלווה לפרויקט, נעשה במהלך שלוש שנים בין השנים 2013-2015. המחקר בדק קבוצות ביקורת וכן קבוצות של תלמידים שנחשפו לקמפיין,

לפני, במהלך ואחרי הקמפיין כדי לבחון שינויים התנהגותיים. הקמפיין הראשון שנקרא – "Keep it Tame" הושק בנובמבר 2012 באמצעות יוטיוב והוא שודר במהלך 4 שבועות ברשת. בקמפיין מכשיר סלולרי מונפש הפך להיות מכוער ונבוזה ברגע שהתקבלו החלטות שגויות. צעירים קיבלו עידוד במהלך הקמפיין לא לתת למכשיר הסלולרי שלהם לצאת משליטה. הם הונחו ליצור ולשמור על אוירה מכבדת ובטוחה ברשת עבורם ועבור חבריהם.

6.3 תוצאות הערכה

הערכת התוכנית בוצעה על פי מודל התנהגותי (The model of goal directed behavior) (Perugini & Bagozzi, 2001) אשר בחן את הגישות, הנורמות ההתנהגותיות ואת התגובות המשוערות לשם ניבוי ההתנהגויות. על פי התוצאות המודל, הקמפיין זכה להצלחה וקיבל לכך חיזוק בראיונות עומק שנערכו לאחר הקמפיין עם תלמידים שבתי הספר שלהם השתתפו בתכנית. נערכו 17 ראיונות עומק אחרי שההורים של התלמידים נתנו את הסכמתם. גיל התלמידים נע בין 12 ל-18.

6.4 תכנית נוספת באוסטרליה

תכנית לאומית נוספת שהופעלה באוסטרליה וזכתה להצלחה נקראת – "The Cyber Friendly Schools Projects". תכנית זו פותחה הודות לשיתוף פעולה בין תלמידים, מורים והורים. על מנת להפחית פגיעות ברשת. התכנית הסתמכה על 5 עקרונות מובילים שנקראים C-5. האות C מייצגת את ה- Contexts כלומר ההקשרים או הרקע שבו צעירים מבליים זמן בגלישה ברשת האינטרנט. כגון, פייסבוק, צ'אטים. Contacts – כלומר אנשי הקשר. Confidentiality – הפרטיות שצעירים מגדירים לעצמם ברשת. Conduct – כלומר צורת ההתנהלות של הצעירים ברשת. ו- Content – כלומר התוכן שלאלי צעירים חשופים ברשת. מטרת התכנית היא לחזק את המיומנויות של הצעירים ברשת עם דגש רב על תקשורת חיובית ברשת, חוסן, ניהול עצמי ואחריות חברתית.

6.5 תוצאות הערכה

הערכת התכנית התבצעה בקרב 37 חטיבות צעירות באוסטרליה בקרב ילדים בשכבת ח' (Grade 8). מספר המשתתפים במחקר היו 3,500 תלמידים. שאלון סקר הועבר ברשת בקרב התלמידים לפני הפעלת התכנית בתחילת כיתה ח'. מבחן נוסף הועבר בסוף כיתה ט' אחרי הפעלת התכנית ושוב בסוף כיתה י'.

תוצאות המחקר הראו ירידה מתונה במעורבות באלימות ברשת 18 חדשים אחרי שהתכנית הופעלה, אולם תוצאות אלו לא נשמרו 12 חודשים אחרי שהתכנית הסתיימה כאשר התלמידים היו בכיתה י' (Cross, Brown, Epstein & Shaw, 2010).

7. פורטוגל

מחקר שנערך בשנת 2010 בקרב 934 תלמידים בבתי ספר ציבוריים בפורטוגל העלה ש-10% ממשתתפי המחקר היו קורבנות לאלימות ברשת (Mora-Merchán, 2010).

7.1 חקיקה

החוק בפורטוגל שם דגש על פשעים טכנולוגיים ופחות על אלימות ברשת. החוק נוגע בפרטים הקשורים לליקוט מידע, פריצות לאתרים ולמחשבים ומתקפות על רשתות מידע. בחוקה של פורטוגל יש התייחסות לנאומי שנאה ברשת ומחוץ לרשת בהקשר של שוויון ואי הפליה ולכן, על פי חוק, העונש למי שמבצע זאת הוא בין חצי שנה ל-5 שנים מאסר (Constitution, Article 13,2 / Penal Code, Article 240,2). הטיפול באלימות ברשת נעשה בשיתוף פעולה בין מספר משרדים ממשלתיים: משרד החינוך ומשרד המדע והטכנולוגיה באמצעות מרכז אינטרנט בטוח (Safer Internet Centre). ניתן לדווח על מקרים של אלימות ברשת באמצעות המרכז לאינטרנט בטוח (Safer Internet Centre), קו חם לקורבנות (APAV – Portuguese Victims Support Association) וקו חם לילדים ברשת (IAC- Supporting Children Institute).

7.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

ישנה יוזמה לקידום ביטחון ברשת בקרב תלמידים של משרד החינוך הפורטוגזי אולם אין עדיין מדיניות לאומית בנושא. ארגון בשם "SeguraNet" מונה בידי משרד החינוך הפורטוגזי לגשר בין משרד החינוך לבתי הספר ונציגים של הארגון אחראים לקדם פעילויות מחוזיות בנושא ביטחון תלמידים ברשת. לבתי ספר יש למעשה אוטונומיה ביישום תוכניות המניעה שמציע הארגון ובחלק מבתי הספר תכניות אלו מיושמות אולם אינן חובה. עבור מורים ארגון ה-"SeguraNet" מספק חומרים כגון, עלונים ופוסטרים וכן השתלמויות. האתר של הארגון מספק גם משאבים טכנולוגיים ומשחקים ברשת שאפשר לשלב במסגרת פעילויות כיתתיות. ההורים בפורטוגל אינם מחויבים לבטיחות ברשת של ילדיהם ואינם חתומים על מדיניות כלשהי בנושא. ההורים מקבלים מידע בנושא רק אם בית הספר לוקח חלק בפעילות של "SeguraNet" או אם ההורים בעצמם

מבקשים מידע בנושא. המדיניות לגבי השימוש במחשבים קובעת שאין הגבלה על שימוש ברשתות חברתיות במחשבי בית הספר וכל בית ספר קובע את המדיניות שלו בנושא. לכול בית ספר יש רכז תקשוב אשר אחראי על ביטחון המידע ברשת.

כמאמץ לאומי למנוע ולהפחית מקרים של אלימות ואלימות ברשת, הושק בפורטוגל משחק שנקרא – "StopBully" (Raminhos et al., 2016). המשחק הוא אינטראקטיבי ומשתמש בטכניקה של "טכנולוגיה משכנעת" (Persuasive Technologies), אשר מיועדת לגרום לשינוי התנהגותי. האפליקציה של המשחק כוללת תמיכה של פסיכולוגים, כדי לעזור לילדים בגילים 10 עד 12 להתמודד עם מצבים שונים של אלימות. קהל היעד של המשחק הוא קורבנות וצופים מן הצד. תפקידים אלו קיימים בפרופיל משתמש של השחקן. מסיבות אתיות לא נוצר פרופיל משתמש של בריון במשחק. בתחילת המשחק השחקן בוחר פרופיל של קורבן או צופה מן הצד ואת זירת ההתרחשות. לפני ואחרי כל אפיזודה של משחק, השחקן צריך להעריך את מצבו הרגשי. בכל סצנה במשחק, הקורבן או הצופה מן הצד צריך להתמודד עם תרחיש של אלימות ולקבל החלטה. לכל החלטה יש השלכות שנבנות באמצעות ציון אשר מורכב ממספר החברים במשחק, מדרגת האומץ ומספר ההזמנות ששחקן מקבל במשחק. שחקן יכול לעבור לרמת משחק יותר גבוהה רק אם הוא הגיע למינימום הנקודות הנדרש.

7.3 תוצאות הערכה

הערכת המשחק מתבצעת בשלבים, כאשר בשלב הראשון לפני ההשתתפות במשחק המשתתפים ממלאים שאלון שמטרתו היא לקבוע את מידת המעורבות שלהם באירועי אלימות ואת רמת האמפתיה של המשתתפים. בשלב השני המשתתפים לוקחים חלק במשחק בגרסת המחשב וממלאים שאלון שני שמתייחס למשחק עצמו 15 דקות לפני סוף המשחק. אחרי המשחק המשתתפים ממלאים שאלון נוסף שמטרתו היא לבדוק שינויים ברמות האמפתיה כתוצאה מהשתתפות במשחק. התוצאות של שאלוני הערכה אלו עדיין לא פורסמו (Raminhos et al., 2016).

8. בלגיה

מסקר שנערך בפלנדריה בקרב האוכלוסייה הדוברת צרפתית עלה שמתוך 1,302 תלמידים בגילים 12-18 יותר משליש (34.2%) דיווחו כי היו קורבנות לאלימות ברשת בעוד ש 21.2% מהמשתתפים הודו כי היו בריונים ברשת (Walrave, Lenaerts & De Moor, 2008).

8.1 חקיקה

הפרלמנט הבלגי עדכן בשנת 2000 את החוק הפלילי כדי לכלול גם פשעים ברשת אולם, הוא מתייחס בעיקר לפריצות למחשב ופחות למקרי אלימות ברשת כגון שיימינג. בלגיה מצטרפת לרשימה של מדינות אשר בהם אין חוק שמתייחס לאלימות ברשת באופן ספציפי אולם ניתן לטפל באלימות ברשת במסגרת חוקים אחרים הקיימים כגון, החוק נגד הטרדה (Article 422), החוק נגד גרימת נזק כתוצאה משימוש בתקשורת טכנולוגית (Article 145), החוק נגד הונאת תקשורת (Article 210) או החוק נגד השמצות והכפשות (Article 448) (Vandebosch et al., 2012).

8.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

מערכת החינוך בבלגיה היא מורכבת. יש שלוש רשתות של חינוך: 1. בתי ספר ציבוריים מסובסדים אשר שייכים לקהילות שונות. 2. בתי ספר ציבוריים מסובסדים השייכים למחוזות ורשויות מקומיות. 3. בתי ספר פרטיים מסובסדים השייכים לכנסיה הקתולית. במחוז הפלמי (השייך לפלנדריה) קיימים מרכזים בשם – "The Pupil Guidance Centres" (CLB). הם אחראים על הרווחה הנפשית, הכלכלית והחינוכית של התלמידים. לכן, מרכזים אלו גם נותנים את התמיכה הנחוצה לתלמידים, מורים והורים בכול התחומים הנדרשים, מלמידה והוראה ועד רווחה אישית ופסיכולוגית. בקהילות דוברות צרפתית וגרמנית בבלגיה ישנם מרכזים בשם – "Centre Psycho Medical Socio" (PMS) אשר להם תפקיד דומה. על מדיניות בנושא אלימות בכלל וברשת בפרט אחראים משרדי החינוך של הקהילות השונות אשר לרוב מספקים קווים מנחים וחומרים, על מנת שמדיניות נגד אלימות תיושם בבתי הספר אולם בתי הספר הם בעלי התפקיד המכריע במניעת אלימות אם ברשת או מחוץ לרשת. הגישה המקובלת של בתי הספר היא גישה הוליסטית המערבת את התלמידים וגם את הוריהם. מרכזי ה- CLB וה- PMS הם בעלי תפקיד משני בלבד ואמורים לתת תמיכה ועזרה לבתי הספר.

הסקר הראשון על אלימות ברשת בקנה מידה לאומי נערך בשנת 2006 (Vandebosch, Van) ו-Cleemput, Mortelmans & Walrave, 2006). סקר זה הוזמן על ידי הממשלה הפלמית הוא הקיף 2052 בתי ספר בפלנדריה. מהסקר עלה שלפחות שליש מהתלמידים בגילים 10-18 נפלו קורבן לאלימות ברשת, בעוד שחמישית מהתלמידים שהשתתפו הודו כי היו התוקפים ברשת. סוגי הפגיעות הנפוצים ברשת היו: שליחת הודעות פוגעניות דרך הסלולרי, העברה מכוונת של וירוסים למחשב, הפצת שמועות בסלולרי. מחקר נוסף שנערך ב-2008 (Vandebosch & Van Cleemput)

(2008) מעלה שהבריונים ברשת הם לרוב הבריונים גם מחוץ לרשת והוריהם פחות מעורבים בפעילות שלהם ברשת. הסיבה הנפוצה ביותר לאלימות ברשת על פי דיווחי התלמידים היא נקמה. עוד עולה שמחצית מהקורבנות לאלימות ברשת הפוכים בעצמם לתוקפים ברשת. לאור הממצאים המדאיגים, שר החינוך הפלמי החליט להקדיש תשומת לב מיוחדת לטיפול בנושא האלימות ברשת. כתוצאה מכך, חולקו עלוני מידע לבתי ספר על שמירת הביטחון והפרטיות ברשת. בנוסף פותח קורס און ליין בנושא האלימות ברשת. ברמה הפדרלית, המחלקה האחראית על תחום האינטרנט פרסמה דו"ח מצב לגבי נושא האלימות ברשת. החידוש בדו"ח זה הוא ההתייחסות להשלכות המשפטיות של מעורבות באלימות ברשת בבלגיה. בנוסף, המחלקה הפדרלית של המדינה צירפה בדו"ח מידע למורים, הורים ותלמידים על קווים מנחים להתמודדות עם האלימות ברשת. עבור משפחות נוצרה ערכה אשר מיועדת למשפחות עם ילדים עד גיל 12. הערכה כוללת חוברת עבודה עם פעילויות בנושא אלימות ברשת.

בדומה לפורטוגל גם בבלגיה הושקע מאמץ לאומי בהכרת משחק אינטראקטיבי לתלמידים אשר דרכו ניתן לשנות התנהגויות של צופים מן הצד. הבסיס התאורטי למשחק הוא החשיבות שהמחקר מייחס לקבוצת הצופים מן הצד למניעת האלימות בכלל וברשת בפרט (Allison & Bussey, 2016). הגישה בפורטוגל היא הוליסטית ודורשת את המעורבות של כול בעלי העניין והם: הורים, מורים, תלמידים ועמיתים. המשחק פותח כחלק מפרויקט בשם "The Friendly ATTAC Project" שמטרתו להשפיע על התנהגות הצופים מן הצד באירועים של אלימות ברשת.

העלילה של המשחק נקראת "An Ugly People Page" והיא זהה לדפי שנאה שמופצים ברשתות חברתיות. השחקן מועבר מן העתיד לתוך המשחק לשנת 2015 על מנת לפתור את הבעיה באמצעות שיחה עם תלמידים, מתן חיזוקים חיוביים להתנהגות הולמת של צופים מן הצד וסיום מקרה האלימות באמצעות הסרת הדף שנקרא "An Ugly People Page".

8.3 תוצאות הערכה

על מנת להעריך את מידת ההצלחה של המשחק בשינוי ההתנהגות של הצופים מן הצד, נערך מחקר בקרב 2 בתי ספר במחוז פלנדרס בבלגיה. נערכו 3 מדידות במהלך המחקר: מדידה אחת, שבוע לפני הצגת המשחק לתלמידים, מדידה נוספת מיד אחרי סיום המשחק ומדידה שלישית ארבעה שבועות אחרי סיום המשחק. המדידות כללו, שאלון דיווח עצמי שהעריך את המצב הסוציו-דמוגרפי של המשתתפים, שכיחות תופעות של אלימות ברשת והתנהגות של צופים מן

הצד. התוצאות הראו השפעה חיובית על איכות החיים בכלל ומרכיבים התנהגותיים אולם, לא נמצאה השפעה על התנהגות הצופים מן הצד (DeSmet et al., 2018).

9. שוויץ

סקר שערכה חברת מייקרוסופט בשנת 2009 ב-10 מדינות אירופאיות העלה שבשוויץ 52% מבני הנוער בגילים 14-18 דיווחו כי היו קורבנות לאלימות ברשת (Mora-Merchán, 2010).

9.1 חקיקה

בשוויץ אין חוקים המתייחסים באופן ספציפי לאלימות ברשת. המועצה הפדרלית בשוויץ טוענת בדוח שפורסם בשנת 2010 כי אין צורך בחוקים ספציפיים לטיפול במקרי אלימות ברשת כיון שניתן לטפל באלימות ברשת במסגרת חוקים קיימים. כגון, החוק נגד השמצה (Article 173), החוק נגד שמות גנאי (Article 177), החוק נגד איומים (Article 180) או החוק נגד כפיה (Article 181) (Van der Hof, Van den Berg & Schermer, 2014).

9.2 תכניות ממשלתיות ומדיניות

ארגון בני הנוער בשוויץ בשם – "Pro Juventute", השיק קמפיין לאומי אשר הופץ בכול בתי הספר על לוחות מודעות אינטראקטיביים ובערוצי הטלוויזיה. שם הקמפיין – "Stop Cyber Mobbing" לארגון יש קו חם אשר באמצעותו בני נוער יכולים להתקשר בעת מצוקה. מהנתונים של הארגון והפעלת הקו החם עולה כי יש עליה משמעותית בהתקשרויות לקו החם בנושא אלימות ברשת. בנוסף, יושרו בכול בתי הספר בשוויץ תכנית בשם – "Paths – Promoting Alternative Thinking Strategies" ובמקביל תכנית בשם – "Triple-P – Positive Parenting Program". תכניות אלו נבחרו כיון שישנם עדויות במחקר (Wilson & Lipsey, 2007) כי הם יעילות במניעת אלימות בקרב צעירים. הבסיס התאורטי לשימוש ב-"Paths" הוא עדויות מהמחקר על יעילות התכנית בהגברת המסוגלות החברתית בקרב צעירים אשר מפחיתה את הנטייה להתנהגויות של אלימות.

9.3 תוצאות הערכה

לשם הערכת התכנית נבחרו 1,675 תלמידים בשנתם הראשונה ב 56 בתי ספר יסודיים בציריך, שוויץ. לשם הערכת תכנית ה-Triple-P נבחרו 1,235 הורים אשר לקחו חלק בתכנית להכשרת הורים. על פי דיווח המורים וההורים תכנית ה-"Paths" הייתה יעילה בהפחתת התנהגויות

אימפולסיביות ואגרסיביות. אולם לתכנית ה- "Triple-P" לא הייתה השפעה על שינוי התנהגויות תלמידים (Malti, Ribeaud & Eisner, 2011).

סיכום

נכון למועד כתיבת שורות אלה, עדיין אין חקיקה מקיפה או מדיניות אחידה במדינות האיחוד האירופי. חקיקה קיימת באיטליה, פורטוגל ובחלק ממדינות ארה"ב. במדינות שבהם קיימת חקיקה בנושא, הכיוון העיקרי של החקיקה הוא חיוב בתי ספר ליצור מדיניות בנושא האלימות ברשת. רוב המדינות באירופה מתמודדות עם תופעת הבריונות ברשת באמצעות החקיקה הפלילית הקיימת. רוב תכניות המניעה שהופעלו במדינות השונות התמקדו במתן כלים למורים ולתלמידים כיצד להתמודד עם האלימות ברשת. ההצלחה הגדולה ביותר היתה בקרב תכניות כגון תכנית Kiva בפינלנד, כאשר הדגש בתכנית היה על מתן כלים לקבוצת הצופים מן הצד וחיזוק קבוצה זו כבעלת ההשפעה הרבה ביותר ליצירת שינוי התנהגותי אצל הבריונים.

יש הטוענים כי האמצעים האפקטיביים ביותר להרתעה מפני אלימות ברשת ותופעת השיימינג יושגו בשיתוף פעולה בין הורים לבתי ספר. להורים ולבתי ספר תפקיד בעל חשיבות מכרעת בהתפתחות הילד. לכן, ללא שיתוף פעולה מצד שני הגורמים יהיה כמעט בלתי אפשרי למדינות ליצור תגובה אפקטיבית לתופעה. קיימת טענה כי הורים, בהשוואה לבעלי סמכות אחרים, נמצאים בעמדה הטובה ביותר למנוע אלימות ברשת עוד לפני שהתחילה, באמצעות יכולתם לטפח את ילדיהם ולתמוך בהם. מאחר ולטכנולוגיה תפקיד כה חשוב בביצוע ובצמיחת אלימות ברשת, הורים יכולים לעזור בהפחתת התופעה על ידי פיקוח על השימוש בטכנולוגיה ועל ידי הגבלת הגישה של בני נוער למכשירים סלולאריים ולאינטרנט. תקשורת פתוחה בין הורים ובני נוער על הסיכונים שבאלימות ברשת היא הכרחית למניעת התופעה. בנוסף לכך, גם לבתי הספר תפקיד חשוב במניעה ובהרתעה מפני אלימות ברשת. לבתי ספר יש יכולת להרתיע תלמידים שהיו מעורבים באלימות ברשת בשטח בית הספר וגם מחוץ לכותלי בית הספר. על כן, בתי ספר צריכים לפעול באמצעות יוזמות חינוכיות, משום שהם בעמדה הטובה ביותר לחנך את התלמידים והן את ההורים לשימוש בטוח באינטרנט ובטכנולוגיה. בנוסף, לבתי ספר יש חובה ואחריות כחלק מהמדיניות למאבק באלימות ברשת, להעביר למורים ולצוות בית הספר מידע וכלים במסגרת השתלמויות בית ספריות. מצד אחד נדרשת גישה הוליסטית אשר מערבת את כול קהילת בית הספר ומצד שני, רצוי שלכול בית ספר תהיה מדיניות משלו אשר מתאימה לצרכים ולאקלים

הייחודי של בית הספר. ישנם מחקרים שאף הגדילו והדגישו את הצורך בהכנסת נושא הטיפול בלימודים ברשת לתוך תכנית הלימודים (Brown & Cassidy, 2006).

רשימת מקורות

בנבנשתי, ר', אסטור, ר"א וחורי-כסאברי, מ' (2008). מניעת אלימות והתמודדות עמה במערכת החינוך – הצעה למדיניות. דפים, 46, 93-116.

ברק, ע' (2006). הפסיכולוגיה של ה"כאילו". הסתדרות המורים בישראל (37). נלקח מתוך:

<http://www.itu.org.il/Index.asp?ArticleID=7857&CategoryID=1035>

Allison, K. R., & Bussey, K. (2016). Cyber-bystanding in context: A review of the literature on witnesses' responses to cyberbullying. *Children and Youth Services Review*, 65, 183-194.

Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? *Psychological Medicine*, 40, 717-729.

Banerjee, R., Robinson, C., & Smalley, D. (2010). Evaluation of the Beatbullying peer mentoring programme. *Brighton: University of Sussex and University of Brighton*.

Brown, K., Jackson, M., & Cassidy, W. (2006). Cyber-bullying: Developing policy to direct responses that are equitable and effective in addressing this special form of bullying. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 57, 1-36.

Byron, T. (2008). Safer children in a digital world: The report of the Byron Review: Be safe, be aware, have fun.

Calvete, E., Orue, I., Est`eve, A., Villar`don, L., & Padilla, P. (2010). Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressors' profile. *Computers in Human Behavior*, 26, 1128-1135.

- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise? *Australian Journal of Guidance and Counseling, 15*, 68-76.
- Campbell, M. A. (2007). Cyber bullying and young people: Treatment principles not simplistic advice, retrieved (8.6.10) from <http://eprints.qut.edu.au/14903/1/14903.pdf>
- Caspi, A., & Gorsky, P. (2006). Online deception: Prevalence, motivation, and emotion. *CyberPsychology & Behavior, 9*, 54-59.
- Chalmers, C., Campbell, M. A., Spears, B. A., Butler, D., Cross, D., Slee, P., & Kift, S. (2016). School policies on bullying and cyberbullying: perspectives across three Australian states. *Educational Research, 58*(1), 91-109.
- Couvillon, M. A., & Ilieva, V. (2011). Recommended practices: A review of schoolwide preventative programs and strategies on cyberbullying. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth, 55*(2), 96-101.
- Craig, W., & Pepler, D. (1995). Observations of bullying and victimization in the school year. *Canadian Journal of School Psychology, 13*, 41-59.
- Cross, D., Brown, D., Epstein, M., & Shaw, T. (2010). Cyber Friendly Schools Project: Strengthening school and families' capacity to reduce the academic, social, and emotional harms secondary students' experience from cyber bullying (Public Education Endowment Trust, PEET). *Perth, Western Australia: Child Health Promotion Research Centre, Edith Cowan University.*
- Cross, D., Monks, H., Campbell, M., Spears, B., & Slee, P. (2011). School-based strategies to address cyber bullying.
- Cross, D., Shaw, T., Hearn, L., Epstein, M., Monks, H., Lester, L., & Thomas, L. (2009). Australian covert bullying prevalence study.

- Davis, S., & Davis, J. (2007). *Empowering bystanders in bullying prevention*. Illinois: Research Press.
- Dehue, F., Bolman, C., & Vollink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior, 11*, 217-223.
- DeRosier, M. E., & Marcus, S. R. (2005). Building friendships and combating bullying: Effectiveness of SS GRIN at one-year follow-up. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 34*(1), 140-150.
- DeSmet, A., Bastiaensens, S., Van Cleemput, K., Poels, K., Vandebosch, H., Deboutte, G., ... & De Troyer, O. (2018). The efficacy of the Friendly Attac serious digital game to promote prosocial bystander behavior in cyberbullying among young adolescents: A cluster-randomized controlled trial. *Computers in Human Behavior, 78*, 336-347.
- Dooley, J. J., Pyszalski, J., & Cross, D. (2009). Cyberbullying versus face-to-face bullying: A theoretical and conceptual review. *Journal of Psychology, 217*, 182-188.
- Druck, K., & Kaplowitz, M. (2005). Setting up a no-bully zone. *Virginia Journal of Education, 98*, 11-13.
- Epstein, M., Waters, S., & Cross, D. (2006). Supportive schools project 2006 annual report. *Edith Cowan University: Perth*.
- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2009). School-based programs to reduce bullying and victimization. *The Campbell Collaboration, 6*, 1-149.
- Garcia, S.M., Weaver, K., Moskowitz, G.B., & Darley, J.M. (2002). Crowded minds: The implicit bystander effect. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 843-853.

- Heirman, W., & Walrave, M. (2008). Assessing concerns and issues about the mediation of technology in cyberbullying. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2, retrieved from <http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2008111401&article=1>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard*. California: Corwin Press.
- Hudson, M., & Bruckman, A.S. (2004). The bystander effect: A lens for understanding patterns of participation. *The Journal of the Learning Science*, 13, 165-195.
- Juvonen, J., & Gross, E.F. (2008). Extending the school grounds?-Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School Health*, 78, 496-505.
- Katzer, C., Fetchenhauer, D., & Belschak, F. (2009). Cyberbullying: Who are the victims? A comparison of victimization in Internet chatrooms and victimization in school. *Journal of Media Psychology*, 21, 25-36.
- Keith, S., & Martin, M. E. (2005). Cyber-bullying: Creating a culture of respect in a cyber world. *Reclaiming children and youth*, 13(4), 224.
- Kraft, E. M., & Wang, J. (2009). Effectiveness of cyber bullying prevention strategies: A study on students' perspectives. *International Journal of Cyber Criminology*, 3(2), 513.
- Latane, D., & Darley, J.M. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York, NY: Appleton-Century Crofts.

- Levine, M., & Crowther, S. (2008). The responsive bystander: How social group membership and group size can encourage as well as inhibit bystander intervention. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*, 1429-1439.
- Li, Q. (2007). Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimization. *Australasian Journal of Educational Technology, 23*, 435-454.
- Lindfors, P. L., Kaltiala-Heino, R., & Rimpelä, A. H. (2012). Cyberbullying among Finnish adolescents—a population-based study. *BMC public health, 12*(1), 1027.
- Malti, T., Ribeaud, D., & Eisner, M. P. (2011). The effectiveness of two universal preventive interventions in reducing children's externalizing behavior: a cluster randomized controlled trial. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 40*(5), 677-692.
- Markey, P.M. (2000). Bystander intervention in computer-mediated communication. *Computers in Human Behavior, 16*, 183-188.
- Menesini, E., Codecasa, E., Benelli, B., & Cowie, H. (2003). Enhancing children's responsibility to take action against bullying: Evaluation of a befriending intervention in Italian middle schools. *Aggressive Behavior, 29*(1), 1-14.
- Menesini, E., & Nocentini, A. (2012). Peer education intervention: Face-to-face versus online. *The impact of technology on relationships in educational settings*, 139-150.
- Mesch, G. S. (2009). Parental mediation, online activities, and cyberbullying. *CyberPsychology & Behavior, 12*, 387-393.
- Mora-Merchán, J. (Ed.). (2010). *Cyberbullying: A cross-national comparison*. Verlag Empirische Pädagogik.

- Palladino, B. E., Nocentini, A., & Menesini, E. (2012). Online and offline peer led models against bullying and cyberbullying. *Psicothema, 24*(4).
- Palladino, B. E., Nocentini, A., & Menesini, E. (2016). Evidence- based intervention against bullying and cyberbullying: Evaluation of the NoTrap! program in two independent trials. *Aggressive behavior, 42*(2), 194-206.
- Patchin, J.W. & Hinduja, S. (2006). Bullies move beyond the schoolyard, A preliminary look at cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice, 4*, 148-169.
- Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2011). Traditional and nontraditional bullying among youth: A test of general strain theory. *Youth and Society, 43*, 727-751.
- Perugini, M., & Bagozzi, R. P. (2001). The role of desires and anticipated emotions in goal- directed behaviours: Broadening and deepening the theory of planned behaviour. *British Journal of Social Psychology, 40*(1), 79-98.
- Price, M., & Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying – experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia, 29*, 51-59.
- Raminhos, C., Cláudio, A. P., Carmo, M. B., Gaspar, A., Carvalhosa, S., & Candeias, M. d. J. (2016). A serious game-based solution to prevent bullying. *International Journal of Pervasive Computing and Communications, 12*(2), 194-215. Retrieved from <https://search.proquest.com/docview/1826442348?accountid=12994>
- Riebel, J., Jäger, R. S., & Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany-an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychological Test and Assessment Modeling, 51*(3), 298.

- Shariff, S., & Hoff, D.L. (2007). Cyber bullying: Clarifying legal boundaries for school supervision in cyberspace. *International Journal of Cyber Criminology*, 1, 76- 118, retrieved from <http://ccrimejournal.brinkster.net/Shahen&Hoffijcc.htm>
- Schultze- Krumbholz, A., Schultze, M., Zagorscak, P., Wölfer, R., & Scheithauer, H. (2016). Feeling cybervictims' pain—The effect of empathy training on cyberbullying. *Aggressive behavior*, 42(2), 147-156.
- Schultze-Krumbholz, A., Wölfer, R., Jäkel, A., Zagorscak, P., & Scheithauer, H. (2012). Effective prevention of cyberbullying in Germany—The Medienhelden Program. In *Oral Presentation presented at the XXth ISRA World Meeting, Luxembourg*.
- Smith, P.K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact on secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Stanton, L., & Beran, T. (2009). A review of legislation and bylaws relevant to bullying. *McGill Journal of Education/Revue des sciences de l'éducation de McGill*, 44(2), 245-260.
- Strom, P.S., & Strom, R.D. (2005). When teens turn cyberbullies. *Educational Forum*, 70, 21- 36.
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyber Psychology & Behavior*, 7, 321-326.

- Thompson, F., Robinson, S., & Smith, P. K. (2012). An evaluation of some cyberbullying interventions in England. *Cyberbullying research and intervention strategies*. Milan: Franco Angeli, 136-153.
- Twemlow, S.W., Fonagy, P., & Sacco, F.C. (2004). The role of the bystander in the social architecture of bullying and violence in schools and communities. *Youth Violence: Scientific Approaches to Prevention*, 1036, 215-232.
- U.S. Census Bureau (2008). Current population survey.
- Vandebosch, H., Beirens, L., D'Haese, W., Wegge, D., & Pabian, S. (2012). Police actions with regard to cyberbullying: The Belgian case. *Psicothema*, 24(4).
- Vandebosch, H., Van Cleemput, K., Mortelmans, D., & Walrave, M. (2006). Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen. Brussel: viWTA.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2008). Defining cyberbullying: A qualitative research into the perceptions of youngsters. *Cyber Psychology & Behavior*, 11, 499-503.
- Vandebosch, H., & Van Cleemput, K. (2009). Cyberbullying among youngsters: Profiles of bullies and victims. *New Media & Society*, 11, 1349- 1371.
- Van der Hof, S., Van den Berg, B., & Schermer, B. (Eds.). (2014). *Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety*. Asser Press.
- Walrave, M., Lenaerts, S., & De Moor, S. (2008). Cyberteens@ risk? Tieners verknocht aan internet, maar ook waakzaam voor risico's.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent health*, 45(4), 368-375.

- Willard, N. (2005). Educator's guide to cyberbullying addressing the harm caused by online social cruelty, retrieved from http://www.asdk12.org/MiddleLink/AVB/bully_topics/EducatorsGuide_Cyberbullying.pdf
- Williams, K., & Guerra, N. (2007). Prevalence and predictors of internet bullying. *Journal of Adolescent Health, 41*, S14-S21.
- Williford, A., Elledge, L. C., Boulton, A. J., DePaolis, K. J., Little, T. D., & Salmivalli, C. (2013). Effects of the KiVa antibullying program on cyberbullying and cybervictimization frequency among Finnish youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 42*(6), 820-833.
- Wilson, S. J., & Lipsey, M. W. (2007). School-based interventions for aggressive and disruptive behavior: Update of a meta-analysis. *American Journal of Preventive Medicine, 33* (2, Supplement 1), S130–S143
- Wolak, J., Mitchell, K., & Finkelhor, D. (2006). Online victimization: 5 years later, retrieved from http://www.missingkids.com/en_US/publications/NC167.pdf
- Ybarra, M. L. (2004). Linkage between depressive symptomatology and Internet harassment among young regular Internet users. *Cyberpsychology and Behavior, 7*, 247-257.
- Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2004a). Online aggressor/ targets, aggressors, and targets: A comparison of associated youth characteristics. *Journal of child Psychology and Psychiatry, 45*, 1308-1316.
- Ybarra, M.L., & Mitchell, K.J. (2004b). Youth engaging in online harassment: Associations with caregiver-child relationships, Internet use, and personal characteristics. *Journal of Adolescence, 27*, 319-336.

Ybarra, M. L., Mitchell, K. J., Wolak, J., & Finkelhor, D. (2006). Examining characteristics and associated distress related to Internet harassment: Findings from the second Youth Internet safety survey. *Pediatrics*, *118*, 1169-1171.